

Ailelerin Üstün Zekâ, Üstün Yetenek ve Özel Yetenek Kavramlarına İlişkin Örtük İnançlarının İncelenmesi*

Examination of Families' Implicit Beliefs about the Concepts of Gifted, Talented, and Special Ability

Şule Gücyeter¹, Şule Kılıncı², Mehmet Atılgan³

¹Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, sule.gucyeter@usak.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-5483-3222>)

²Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, sule.kilinc@usak.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-6073-0097>)

³Sorumlu Yazar, Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, mehmet.atilgan@usak.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-1297-4630>)

Geliş Tarihi: 11.12.2023

Kabul Tarihi: 18.07.2024

ÖZ

Zaman zaman üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramları birbirinin yerine kullanılsa da kavramların muhataplarının bu kavramlara ilişkin örtük inançları merak konusudur. Bu çalışmada Uşak ilindeki Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) tarama sınavlarına katılan çocukların ailelerinin bu üç kavrama yönelik örtük inançlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji ile tasarlanan araştırma, ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilen 407 ebeveyn ile yürütülmüştür. Veri toplamada kişisel bilgi formu ve kısa cevaplı görüşme formu kullanılmış olup ebeveynlerden üstün zekâ, üstün yetenek, özel yetenek kavramlarına ilişkin beşer kelime üretmeleri istenmiştir. Toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; üstün zekâ kavramına ilişkin 63 farklı kod, üstün yetenek kavramına ilişkin 48 farklı kod ve özel yetenek kavramına ilişkin 35 farklı kod üretilmiştir. Üstün zekâ kavramı için en sık üretilen kod başarılı iken, üstün yetenek için en sık maharetli kodu kullanılmıştır. Özel yetenek için ise sanatsal yetenek kodu en sık kullanılan koddur. Her üç kavram için ortak olarak en sık üretilen kodlar ise başarılı, farklı, yetenekli ve yaratıcı olarak belirlenmiştir. Üç kavram için üretilen kodlarda benzerlikler görüldü de üstün zekâ kavramının başarılı ve zeki kodlarıyla, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarının ise maharetli ve yetenekli kodlarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu çalışma çocuğu tarama sınavlarına katılan ailelerle sınırlı olduğu için benzer çalışmalar çocuğu BİLSEM'e devam eden ailelerle, alan uzmanları vb. örneklemlerle yürütülebilir.

Anahtar Kelimeler: Aile, özel yetenek, üstün yetenek, üstün zekâ.

ABSTRACT

Although the concepts of gifted, talented, and special ability are sometimes used interchangeably, the implicit beliefs of those who use these terms are of interest. This study aimed to examine the implicit beliefs of parents whose children participated in the Science and Art Centers (SAC) screening exams in Uşak province regarding these three concepts. The study, designed using phenomenology as one of the qualitative research methods, was conducted with 407 parents selected through criterion sampling. A personal information form and a short-answer interview form were used for data collection. Parents were asked to provide five words each for the concepts of gifted, talented, and special ability. The collected data were analyzed using the content analysis method. According to the findings, 63 different codes were generated

*Bu çalışma 30. Ulusal Özel Eğitim Kongresi 2020'de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

for the concept of gifted, 48 different codes for the concept of talented, and 35 different codes for the concept of special ability. While success was the most frequently generated code for the concept of gifted, skillful was the most frequently used code for the concept of talented. For the concept of special ability, the most frequently used code was artistic ability. The most frequently generated codes for all three concepts were identified as success, different, talented, and creative. Although there are similarities in the codes produced for the three concepts, the concept of gifted is primarily associated with the codes success and intelligence, whereas the concepts of talented and special ability are mainly associated with the codes skillful and talented. Since this study was limited to families whose children participated in the screening exams, similar studies can be conducted with families whose children attend SAC, as well as with field experts, etc.

Keywords: Family, gifted, special ability, talented.

GİRİŞ

Toplumunu oluşturan bireyler pek çok açıdan farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar bazen fiziksel olabileceği gibi bazen de bilişsel, psikolojik, kültürel veya toplumsal olabilir. Bireyin öğrenmesinde ve çevreye uyum sağlamasında etkili olan zekâ ve yetenek konusunda da bireysel farklılıklar karşımıza çıkmaktadır (Kuzgun & Deryakulu, 2014). Zekâ ve yetenek kavramlarıyla ilgili bireysel farklılıkların normal kabul edilen sınırların üstünde olması durumunu ifade etmede, üstün zekâ ve üstün yetenek kavramlarının ortaya çıktığı söylenebilir. Türkiye’de son yıllarda özel yetenek kavramı da kullanılmaktadır (MEB, 2013).

Sternberg (1997), 1921 yılındaki zekâ ve ölçülmesi konulu bilimsel toplantıda zekâ üzerine çalışan uzmanların zekâ tanımlarında: (a) üst düzey yetenekler (örneğin; zihinsel temsil, soyut muhakeme, karar verme ve problem çözme), (b) öğrenme yeteneği ve (c) çevresel uyaranlara etkili karşılık vermek için adaptasyon özellikleri şeklinde ortak elementlerin bulunduğunu ifade etmiştir. Sternberg (1997), yıllar sonra 1986 yılında tekrar alan uzmanlarının “Zekâ nedir?” sorusuna verdikleri cevapları da inceleyerek bu tanımlardaki ortak elementleri (a) üst düzey yetenekler, (b) kültürel değere sahip olan yetenekler ve (c) yürütücü süreçler olarak ifade etmiş ve zekâ üzerine ortak bir tanım olmadığını da vurgulamıştır. Aynı eserde Sternberg (1997) “zekâ herhangi bir çevresel bağlama uyum sağlama, biçimlendirme ve seçme için gerekli zihinsel yetenekleri içerir” tanımını önermiştir (s. 1030). Bu tanım incelendiğinde zekâ kavramının tanımlanmasında yetenek kavramından yararlanıldığı görülmektedir. Bu durumun zekâ ve yetenek kavramlarının birlikte anılmasına yol açmış olabileceği söylenebilir. Zekâ kavramının ne olduğu üzerine bir uzlaşma olmaması, üstün zekâ kavramı üzerinde de bir uzlaşma olmaması sonucunu doğurmaktadır. Üstün zekâ kavramı da geçmişten günümüze çeşitli tanımlar ve kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak kavramların sosyolojik ve soyut kavramlar olması ortak bir tanım üretmeyi zorlaştırmaktadır. Günümüzde üstün zekânın ve yeteneğin ne olduğu ve nasıl tanımlanması ve geliştirilmesi gerektiği konusunda araştırmacılar arasında çok az fikir birliği vardır (Sternberg & Ambrose, 2021). Bunun yanında bazı uzmanlar, üstün zekâlılık kavramına da ihtiyacın olmadığını ifade etmektedirler (Borland, 2021).

Üstün zekâ kavramına ilişkin öncü tanımlardan birisi olan Marland Raporu’nda “üstün zekâlı ve yetenekli” (gifted and talented) birlikte anılmaktadır. Raporda üstün zekâlı ve üstün yetenekli çocuklar, olağanüstü yetenekleri ile yüksek performans sergileyebilen ve profesyonel nitelikli kişilerce tanımlanabilen bireyler olarak ifade edilmektedir. Yüksek performans kapasitesine sahip çocuklar; genel zihinsel yetenek, özel olarak akademik yetenek, yaratıcı veya üretici düşünme, liderlik yeteneği, görsel ve performans sanatları, psikomotor yetenek alanlarından herhangi birinde tek başına veya kombinasyon olarak sergilenmiş başarı veya yetenek potansiyeline sahiptir (Marland, 1972). Bu tanım dışında Amerikan Ulusal Üstün Zekâlılar Derneği (National Association for Gifted Children [NAGC], t.b.) üstün zekâlı ve yetenekli çocukları; bir veya daha fazla alanda aynı yaş, deneyim ve çevreden gelen diğerleriyle

karşılaştırıldığında yüksek düzeyde performans sergileyen veya sergileme kapasitesine sahip bireyler olarak tanımlamıştır.

Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde; zekâ ve zekânın ölçülmesine ilişkin ilk çalışmaların 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başladığı, buna karşın üstün zekâlı ve yeteneklilere ilişkin ilk resmi tanımın ise 1974’te yapıldığı tespit edilmiştir (Sak vd., 2015). Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yapılan bu tanımda üstün zekâlı ve üstün yetenekli bireyler ifadesinde bir ayırım bulunmaktadır. Buna göre yaşitları ile karşılaştırıldığında IQ puanı 120 ve üzeri olan bireyler üstün yetenekli, 130 ve üzeri olan bireyler ise üstün zekâlı olarak tanımlanmıştır (MEB, 1974). Tanımda üstün zekâ, üstün yeteneğin üzerinde bir kavram olarak görülmektedir, ancak bu fark zekâ testi puanlarından kaynaklanan bir performans farkıdır.

Dünya genelinde zekâ ve üstün zekâ kavramlarında çok boyutluluğa geçilmesi ile birlikte MEB de üstün zekâ kavramına bakışını değiştirmiştir (Sak vd., 2015). 1991 yılında I. Özel Eğitim Konseyinde üstün yetenekli kavramı kullanılmış ve üstün yetenekli bireyler “genel ve/ veya özel yetenekleri açısından yaşitlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği alanın uzmanları tarafından belirlenmiş kişiler” olarak tanımlanmıştır (MEB, 1991). Bu tanımda, tanının alan uzmanları tarafından konulması gerektiğine ve üstün yeteneğin belirli performans alanlarında gösterildiğine vurgu yapılmış, ancak bu alanların neler olduğu belirtilmemiştir (Camcı-Erdoğan & Güçyeter, 2019).

2000’li yıllarda özel eğitime ve özel gereksinimli bireylerin eğitimine verilen önemin artması ile özel eğitim alanındaki çalışmalar hızlanmıştır. MEB’in 2006 yılında yayımladığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde üstün yetenek tanımına da yer verilmiş ve üstün yetenekli bireyler; “zekâ, yaratıcılık, sanat, spor, liderlik kapasitesi veya özel akademik alanlarda akranlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren bireyler” olarak ifade edilmiştir (MEB, 2006). Bu tanımda Marland Raporu’nun (1972) izlerinin görüldüğü söylenebilir. Ayrıca tanımda performans alanları (sanat, spor, liderlik, özel akademik) ile bilişsel süreçlerle ilgili olarak değerlendirilebilecek zekâ ve yaratıcılık kavramlarının bir arada ele alındığı görülmektedir (Camcı-Erdoğan & Güçyeter, 2019; Sak vd., 2015).

Ülkemizde özel yetenek kavramının Özel Yetenekli Bireyler Strateji ve Uygulama Planı ile alan yazına girdiği söylenebilir (MEB, 2013). Sezgin (2020) üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramları arasında bir anlam kargaşası bulunduğunu ve Sak (2018) ise hem anlam kargaşası olduğunu hem de kavramların birbiri yerine anlamdaş olarak kullanıldığını belirtmektedir. Çok genel olarak bu kavramların bir veya birden fazla alanda normal gelişimin üzerinde performans sergileyen veya normal gelişimin üzerinde potansiyeli olan bireyleri ifade ettiği söylenebilir (Camcı-Erdoğan & Güçyeter, 2019). Ancak bu kavramların sosyolojik (Borland, 2005; Camcı-Erdoğan & Güçyeter, 2019) ve psikolojik yönlerinin olması bu kavramların toplum tarafından benzer ya da farklı özellikler atfedilerek tanımlanmasına da neden olabilir. Sak (2018) bu üç kavramın psikolojik ve sosyolojik olarak dilimizde karşılıkları bulunduğu için bu kavramlardan sadece birinin baskın kullanılmasından ziyade bu kavramların anlamlarının bilimsel bilgi ve toplumsal tecrübelerle daha da zenginleştirilmesini vurgulamaktadır. Sternberg ve Ambrose (2021) ise uzmanların ve toplumun üstün zekâ ve yetenek kavramlarına ilişkin tanımlamalarında uzlaşması gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarını hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan incelemek amacıyla toplumun bu kavramlara ilişkin görüşleri, düşünceleri, örtük inançlarının (teorilerinin) incelenmesi önemli görülmektedir.

1.1.Örtük İnançlar

Sternberg (1985)’e göre örtük inanç, bireylerin deneyimleri ve yaşantıları sonucunda zihinlerinde oluşturdukları yargılar sistemidir. Bir başka deyişle, örtük inançlar bir kavrama ilişkin bireylerin çoğunlukla sorgulamadığı ve bireylerin zihninde o kavrama ilişkin bulunan tanımlamalardır. Sternberg, örtük inançları ortaya çıkarmanın en kısa yolunun kavramın ne

olduğunun ilgili kişilere doğrudan sorulması olduğunu belirtmektedir. Türkiye’de ve dünyada toplumun üstün zekâ ve üstün yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançlarını belirlemeye yönelik çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların örnekleminde çoğunlukla öğretmenler ve öğretmen adaylarının olduğu (Akkanat vd., 2018; Bayar vd., 2020; Bulut, 2018; Camcı-Erdoğan & Gücyeter, 2019; Carpenter, 2019; DeLeeuw, 1999; Duran & Dağlıoğlu, 2017; Eraslan-Çapan, 2010) görülmüştür. Bununla birlikte birkaç çalışmada ailelerin de yer aldığı belirlenmiştir (Altıntaş & İlgün, 2015; Carpenter, 2019; DeLeeuw, 1999; Kaya vd., 2015; Özsoy, 2014; Pickel, 2011; Sevgili-Koçak & Kan, 2019; Solow, 1999).

Uluslararası alan yazında yer alan örtük inanç çalışmalarında öğretmen, okul koordinatörü vb. gibi üstün yetenekli çocukların eğitim sürecinde yer alan paydaşların da örnekleme dahil edildiği (Carpenter, 2019; DeLeeuw, 1999), sadece aileleri konu alan çalışmaların (Pickel, 2011; Solow, 1999) ise az sayıda olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların bazılarında üstün zekâ veya üstün yetenekli çocukların özelliklerine ve eğitimlerine yönelik görüşler incelenirken bazılarında ise paydaşların üstün zekâ veya üstün yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançlarının incelendiği söylenebilir. Türkiye’de üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramları her ne kadar anlamdaş olarak kullanılsa da alan yazındaki çalışmalarda çoğunlukla ya üstün zekâ kavramına ya da üstün yetenek kavramına ilişkin örtük inançlar incelenmiştir. Yalnızca bir çalışmada üstün zekâ ve üstün yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançlar birlikte incelenmiştir (Cancı-Erdoğan & Gücyeter, 2019). Ayrıca alan yazında yeni kullanılmaya başlanan özel yetenek kavramının nasıl anlaşıldığına yönelik yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Aileler toplumun önemli üyelerindedir. Özel yetenekli çocukların hem yetiştirilmesinde hem de eğitim hayatlarında vazgeçilmez bir role sahiptir. Ailelerle yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması ve daha önce “özel yetenek” kavramına ilişkin örtük inançların incelendiği bir çalışma olmaması sebebiyle bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançları bir arada incelemesi yönüyle özgün bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Toplumun önemli üyeleri olan ailelerin bu üç kavrama ilişkin örtük inançları arasındaki benzerlikler ve farklılıkların ortaya konulabilmesi, bu üç kavramın aileler tarafından nasıl anlaşıldığı hakkında bilgi sunabilir. Ailelerin örtük inançlarına ilişkin elde edilen bulgular, alan uzmanlarının yeni üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kuramları geliştirmesine de katkı sağlayabilir. Yukarıda tartışılan gerekçelerden hareketle bu çalışmanın amacı; ailelerin üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançlarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara yanıtlar aranmıştır:

- 1) Katılımcıların üstün zekâ kavramına ilişkin örtük inançları nelerdir?
- 2) Katılımcıların üstün yetenek kavramına ilişkin örtük inançları nelerdir?
- 3) Katılımcıların özel yetenek kavramına ilişkin örtük inançları nelerdir?
- 4) Katılımcıların üç kavrama ilişkin örtük inançlarının benzer ve farklı yönleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma, ailelerin üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançlarını belirlemeyi amaçlamaktadır ve araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni, bir olay veya kavrama ilişkin bireylerin yaşadıkları deneyimlerin, algıların, duygu ve düşüncelerin ortak anlamını ortaya çıkarmaya odaklanır (Creswell, 2007). Bu çalışmanın kapsamındaki aileler, çocuklarının üstün zekâ, üstün yetenek veya özel yetenek potansiyeli taşıdığına inanmaktadır. Dolayısıyla, bu ailelerin söz konusu üç olguya ilişkin paralel inançlar, duygular ve düşünceler taşıdığı ve bu nedenle birbirine yakın deneyimlere sahip oldukları söylenebilir. Bu bağlamda, bu deneyimlere ilişkin örtük inançların ortaya çıkarılmasına yönelik olarak fenomenoloji deseni tercih edilmiştir.

2.1.Çalışma Grubu

Çalışma grubu, toplam 407 aileden oluşmaktadır. Katılımcıların 247 tanesi kadın, 155 tanesi erkek ve 5 katılımcı cinsiyet bilgisi vermemiştir. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak belirlenen bu çalışma grubunda, katılımcıların çocuklarının Uşak ili Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM) tarama sınavına katılmış olmaları bir seçim kriteri olarak belirlenmiştir. Katılımcıların yaşları 20 ile 54 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 35,81'dir. Eğitim düzeyine göre incelendiğinde, katılımcıların 22'si ilkokul, 42'si ortaokul, 112'si lise, 38'i yüksekokul, 151'i üniversite, 27'si yüksek lisans ve 11'i doktora mezunudur. Meslek dağılımına bakıldığında ise, katılımcıların 67'si eğitim alanından, 31'i sağlık sektöründen, 8'i güvenlik alanından, 63'ü serbest meslek sahibi, 24'ü kamu personeli, 11'i mühendis, 34'ü özel sektörden, 10'u işçi, 109'u ev hanımı, 2'si öğrenci ve 1'i emekli olarak belirlenmiştir.

2.2.Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, çalışma kapsamında geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ve Kısa Cevaplı Görüşme Formu kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu, BİLSEM tarama sınavlarına katılan çocukların ailelerinin yaş, meslek, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi demografik bilgilerini toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Sternberg (1985)'e göre, örtük inançları ortaya çıkarmanın en etkili yolu, kavramın ne olduğunun doğrudan ilgili kişilere sorulmasıdır. Sternberg, çalışmasının bir bölümünde katılımcılardan, zeki, yaratıcı ve bilge kişi kavramlarına yönelik özellikleri listelemelerini istemiştir. Bu yaklaşım temel alınarak, mevcut araştırmada katılımcıların üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançlarını ölçmek amacıyla bir Kısa Cevaplı Görüşme Formu geliştirilmiştir. Katılımcıların kelime üretmelerini kolaylaştırmak amacıyla, formlardaki maddeler "üstün zekâ" veya "üstün zekâlı", "üstün yetenek" veya "üstün yetenekli", "özel yetenek" veya "özel yetenekli" şeklinde yazılmıştır. Ölçme aracındaki maddelerin araştırma amacına uygunluğu, açıklığı ve anlaşılabilirliği konusunda üç uzmandan görüş alınmış ve maddelerin uygun olduğu belirlenmiştir. Kısa Cevaplı Görüşme Formu toplam üç kısa cevaplı maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler şunlardır:

1. Üstün zekâ veya üstün zekâlı denince aklınıza gelen ilk beş kelimeyi yazınız.
2. Üstün yetenek veya üstün yetenekli denince aklınıza gelen ilk beş kelimeyi yazınız.
3. Özel yetenek veya özel yetenekli denince aklınıza gelen ilk beş kelimeyi yazınız.

2.3.Veri Toplama Süreci

Veri toplamada uygulanacak yöntemlerin uygunluğuna ilişkin Uşak Üniversitesinden etik kurul izni alınmıştır (Karar no: 2020-121). Veriler, BİLSEM tarama sınavına çocuklarını getiren ailelerden, Kısa Cevaplı Görüşme Formu doldurularak toplanmıştır. Katılımcılar, araştırmanın amacı, gizliliği, gönüllü katılımı ve araştırma etiği hakkında bilgilendirilmiştir. Bu bilgilendirme sonrasında, gönüllü katılımcılardan formu doldurmaları istenmiştir.

2.4.Veri Analizi

Ailelerin üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançlarını incelemeyi amaçlayan bu araştırmada veri analizi dört aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, üç araştırmacı üretilen kelimelerin açık bir şekilde yazılıp yazılmadığını kontrol etmek için üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin verileri tek tek incelemiştir. Daha sonra, veriler Microsoft Excel programına aktarılmıştır. İkinci aşamada, nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılarak analiz yapılmıştır. İçerik analizi tekniği, elde edilen verilerin derinlemesine analiz edilmesini ve önceden belirlenmemiş temaların ve boyutların ortaya çıkarılmasını sağlar (Yıldırım & Şimşek, 2016). İlk adım olarak, eş anlamlı veya benzer anlam taşıyan kelimeler için bağımsız olarak iki araştırmacı tarafından kodlar oluşturulmuştur. Sonrasında, bağımsız olarak oluşturulan bu kodlar birlikte incelenmiş ve iki araştırmacının fikir birliğine varması ile kodların nihai şekli belirlenmiştir. Üçüncü aşamada, kodların uygunluğunu değerlendirmek amacıyla iki özel yetenekliler uzmanı ve bir Türk dili

uzmanından görüş alınmıştır. Uzman görüşleri, iki araştırmacı tarafından değerlendirilerek kodlar revize edilmiştir. Kodların nihai hâline karar verilirken yine iki araştırmacının fikir birliği esas alınmıştır. Son aşamada, veriler Microsoft Excel'den SPSS programına aktarılarak analize hazır hale getirilmiştir. Üçüncü araştırmacı, verileri SPSS programında düzenleyerek betimsel analiz tekniklerinden frekans ve yüzde hesaplamalarıyla analiz etmiştir. Veri analizleri sonucunda, üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramları için frekansı dört veya daha düşük olan kodlara ilişkin bulgular rapor edilmemiştir.

2.5. İnandırıcılığın Sağlanması

Nicel araştırmalarda kullanılan geçerlilik ve güvenilirlik kavramları yerine nitel araştırmalarda inandırıcılık, tutarlılık ve aktarılabilirlik kavramları kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Araştırmada inandırıcılığın sağlanması amacıyla katılımcıların yazmış oldukları özelliklere yönelik katılımcı onayı alınmıştır. Aktarılabilirliğin sağlanması amacıyla mevcut durum ile ilgili detaylı bilgilere ulaşılmasına olanak tanıyan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmış, katılımcıların belirlenmesi, kısa cevaplı görüşme formunun hazırlanması, görüşmelerin gerçekleştirilmesi ve veri analizi süreçleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Araştırmada tutarlılığın sağlanması amacıyla araştırmacıların bağımsız bir şekilde kodlar oluşturması ve ardından fikir birliğine varılması adımları izlenmiştir. Bunun dışında oluşturulan kodların uygunluğuna ilişkin uzman görüşleri alınmış, bu çabalar tutarlılığın sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Araştırmanın veri toplama sürecinde katılımcılara araştırma amacının açıklanması, çalışmaya katılmaya rıza gösterenlerin sürece dâhil edilmesi de dikkate alınan durumlardandır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılar tarafından üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin yazılan kelimelerden üretilen kodlara ilişkin frekans ve yüzde değerleri sunulmuştur. Frekans değeri 5 ve üzeri olan kodlar analize dâhil edilmiştir. Buna göre, üstün zekâ kavramına ilişkin 63 farklı kod oluşturulmuş ve bu kodlardaki kelimelerin toplam frekans değerinin 1224 olduğu belirlenmiştir. Üstün yetenek kavramına ilişkin 48 farklı kod oluşturulmuş ve bu kodlardaki kelimelerin toplam frekans değerinin 865 olduğu belirlenmiştir. Özel yetenek kavramına ilişkin 35 farklı kod oluşturulmuş ve bu kodlardaki kelimelerin toplam frekans değerinin 683 olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların üstün zekâ kavramına ilişkin cevaplarından üretilen kodların frekans ve yüzde değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde üstün zekâ kavramına ilişkin en çok üretilen kodlar sırasıyla; başarılı ($f=126$), zeki ($f=80$), akıllı ($f=70$), çalışkan ($f=55$), FeTeMM ($f=52$), farklı ($f=45$), hızlı öğrenen/anlayan/kavrayan ($f=44$) ve pratiktir ($f=43$). Bununla birlikte en az üretilen kodlar ise genetik ($f=5$), çok yönlü ($f=5$), öngörülü ($f=5$), öz denetimli ($f=5$), ahlak ($f=5$) ve uyum problemi ($f=5$) kodlarıdır.

Tablo 1*Üstün Zekâ Kavramına İlişkin Kodların Frekans ve Yüzde Değerleri*

Üstün zekâ kavramına ilişkin kodlar	Frekans (f)	Yüzdeler (%)
Başarılı	126	10.3
Zeki	80	6.5
Akıllı	70	5.7
Çalışkan	55	4.5
FeTeMM	52	4.2
Farklı	45	3.7
Hızlı öğrenen/anlayan/kavrayan	44	3.6
Pratik	43	3.5
Yetenekli	38	3.1
Yaratıcı	28	2.3
Bilim insanı	27	2.2
Ayrıcalıklı/seçkin	24	2.0
Uygun öğretim/doğru destek; Bilgili; Meraklı	23	1.9
Özgüvenli	22	1.8
Hızlı	19	1.6
Dahi; Çözüm odaklı; Maharetli	18	1.5
Algılama/duyusal; Hareketli; Hiperaktif	17	1.4
Dikkatli; Araştırmacı; Hazırcevap	16	1.3
Liderlik; Hızlı düşünen; Bilimsel	15	1.2
Mucit; Bakış açısı	14	1.1
IQ; Anlama/kavrama/öğrenme	13	1.1
Zor	12	1.0
Farklı düşünen; Düşünme; Motive/istekli; Hırslı	11	0.9
Hafıza; Mantık; Yalnız	10	0.8
Ayrıntıcı düşünen; Uysal	9	0.7
Atılgan; İlgî; Allah vergisi; Mükemmel; Yaramaz; İçer kaparıık	8	0.7
Diğerlerine göre üstünlük	7	0.6
Beyin; Akıl yürütme; Sorgulayan; Kararlı/karar; Olgun; Konuşkan;	6	0.5
Uyumlu		
Genetik; Çok yönlü; Öngörülü; Öz denetimli; Ahlak; Uyum problemi;	5	0.4
<i>Toplam</i>	1224	100.0

Not: Tabloda yer alan “/” işareti veya anlamında kullanılırken, “;” işareti aynı frekansa sahip başka bir kodun olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcıların üstün yetenek kavramına ilişkin cevaplarından üretilen kodların frekans ve yüzde değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde üstün yetenek kavramına ilişkin en çok üretilen kodlar sırasıyla; maharetli ($f=136$), sanatsal yetenek ($f=112$), başarılı ($f=68$), yetenekli ($f=67$), bedensel yetenek ($f=37$), yaratıcı ($f=35$), farklı ($f=27$), çalışkan ($f=21$)’dir. Bununla birlikte en az üretilen kodlar ise hafıza ($f=5$), anlama/kavrama/öğrenme ($f=5$), bakış açısı ($f=5$), araştırmacı ($f=5$), düzenli ($f=5$), duyarlı ($f=5$) ve duygusal ($f=5$) kodlarıdır.

Tablo 2*Üstün Yetenek Kavramına İlişkin Kodların Frekans ve Yüzde Değerleri*

Üstün yetenek kavramına ilişkin kodlar	Frekans (f)	Yüzdeler (%)
Maharetli	136	15.7
Sanatsal yetenek	112	12.9
Başarılı	68	7.9
Yetenekli	67	7.7
Bedensel yetenek	37	4.3
Yaratıcı	35	4.0
Farklı	27	3.1
Çalışkan	21	2.4
Hızlı öğrenen/anlayan/kavrayan; Ayrıcalıklı/seçkin	16	1.8
Uygun öğretim/doğru destek; Zeki	15	1.7
Atılgan; Özgüvenli	14	1.6
Diğerlerine göre üstünlük; Pratik	13	1.5
FeTeMM; Mucit	12	1.4
Çözüm odaklı	11	1.3
Sanatçı; Hızlı	10	1.2
Dikkatli; Akıllı; Meraklı; İlgi; Allah vergisi; Sosyal	9	1.0
Algılama/duyusal; Liderlik; Hayal gücü geniş; Motive/istekli;	8	0.9
Kararlı/karar; Olgun; Beğenilen	7	0.8
Uzman; Bilgili; Popüler/gözde; Mükemmel	7	0.8
Dahi; Bilim insanı; Uyumlu	6	0.7
Hafıza; Anlama/kavrama/öğrenme; Bakış açısı; Araştırmacı;	5	0.6
Düzenli; Duyarlı; Duygusal	5	0.6
Toplam	865	100.0

Not: Tabloda yer alan "/" işareti veya anlamında kullanılırken, ";" işareti aynı frekansa sahip başka bir kodun olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcıların özel yetenek kavramına ilişkin cevaplarından üretilen kodların frekans ve yüzde değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde özel yetenek kavramına ilişkin en çok üretilen kodlar sırasıyla; sanatsal yetenek ($f=96$), maharetli ($f=65$), ayrıcalıklı/seçkin ($f=53$), farklı ($f=48$), başarılı ($f=41$), yetenekli ($f=35$), uygun öğretim/doğru destek ($f=34$) ve yaratıcıdır ($f=26$). Bununla birlikte en az üretilen kodlar ise dahi ($f=6$), özel yetenek ($f=6$), nadir ($f=6$), etkili iletişim ($f=6$), hayal gücü geniş ($f=5$), bilgili ($f=5$), araştırmacı ($f=5$) ve gelişmiş ($f=5$) kodlarıdır.

Tablo 3*Özel Yetenek Kavramına İlişkin Kodların Frekans ve Yüzde Değerleri*

Özel yetenek kavramına ilişkin kodlar	Frekans (f)	Yüzdeler (%)
Sanatsal yetenek	96	14.1
Maharetli	65	9.5
Ayrıcalıklı/ seçkin	53	7.8
Farklı	48	7.0
Başarılı	41	6.0
Yetenekli	35	5.1
Uygun öğretim/doğru destek	34	5.0
Yaratıcı	26	3.8
Zeki; Genetik	21	3.1
Diğerlerine göre üstünlük	20	2.9
Çalışkan	19	2.8
Allah vergisi	16	2.3
FeTeMM	15	2.2
Bedensel yetenek; Motive/istekli; İlgi	14	2.0
Uzman	12	1.8
Özgün; Mucit; Meraklı; Özgüvenli	9	1.3
Algılama/duyusal; Liderlik; Akıllı; Dikkat çekici	8	1.2
Dikkatli	7	1.0
Dahi; Özel yetenek; Nadir; Etkili iletişim	6	0.9
Hayal gücü geniş; Bilgili; Araştırmacı; Gelişmiş	5	0.7
Toplam	683	100.0

Not: Tabloda yer alan “/” işareti veya anlamında kullanılırken, “;” işareti aynı frekansa sahip başka bir kodun olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3 birlikte değerlendirildiğinde üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin ilk 10 sırada yer alan kodlar arasında her üç kavram için de yer alan ortak kodlar; başarılı, farklı, yetenekli ve yaratıcıdır. Üstün zekâ ve üstün yetenek kavramlarının her ikisinde ortak olan kodlar; başarılı, farklı, yetenekli, yaratıcı, çalışkan, hızlı öğrenen/anlayan/kavrayandır. Üstün zekâ ve özel yetenek kavramlarının her ikisinde ortak olan kodlar; başarılı, farklı, yetenekli, yaratıcı, zekidir. Üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarının her ikisinde ortak olan kodlar ise başarılı, farklı, yetenekli, yaratıcı, sanatsal yetenek, maharetli, ayrıcalıklı/seçkindir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada ailelerin üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançları incelenmiştir. Araştırmada katılımcılar, en çok sayıda üstün zekâ kavramına en az sayıda da özel yetenek kavramına ilişkin kod üretmişlerdir. Araştırma bulgularına göre katılımcılar üstün zekâ kavramını daha çok başarılı, akıllı, zeki, çalışkan, FeTeMM, hızlı öğrenen/anlayan/kavrayan gibi kodlarla ilişkilendirmektedirler. Bu kodlar dışında bilgili, meraklı, araştırmacı, motive, mükemmel gibi alan yazında üstün zekâlı çocukların özellikleri arasında yer alan özelliklerden (Clark, 2008; Sak, 2014) de az da olsa bahsedildiği söylenebilir. Bu bulguların ayrıca örtük inançların araştırıldığı çalışmaların bulgularıyla da örtüştüğü görülmektedir (Carpenter, 2019; Solow, 1999).

Üstün zekâlı öğrencilerin aileleri ile yapılan bir diğer çalışmada da akademik özelliklere (hızlı düşünme, öğrenmeye heves, zeki vb.), kişilik özelliklerine (yüksek motivasyon, hırslı vb.) ve yaratıcılığa (meraklı, pratik çözümler bulma vb.) vurgu yapıldığı tespit edilmiştir (Altıntaş &

İlgün, 2015). Benzer şekilde Kaya ve diğerlerinin (2015) araştırmasında üstün zekâ kavramı için eğitim almamış grubun çalışkan, zeki, yetenek ve başarılı özelliklerine vurgu yaptığı; eğitim almış grubun ise zeki, farklı, yaratıcı gibi özellikleri vurguladığı görülmüştür. Mevcut araştırmanın sonuçları incelendiğinde benzer şekilde çalışkan, zeki, yetenekli, başarılı, farklı ve yaratıcı özelliklerinin vurgulandığı görülmektedir. Bu bulguların da birbirine paralel olduğu ifade edilebilir.

Alan yazında, ebeveynlerin üstün zekâyı akademik başarıdan ziyade ileri düzey bilişsel özellikler, düşünme ve akıl yürütme ile ilişkilendirdiklerine dair bulgular da yer almaktadır (Bayar vd., 2020; Pickel, 2011). Mevcut çalışmada başarılı, çalışkan olma, akıllı olma gibi özellikler, düşünme becerilerinden daha çok vurgulanmıştır. Çalışmada ilgi çeken bir diğer bulgu da yaratıcı kavramının üstün zekâ ile ilişkili en sık tekrar edilen 10 özellik arasında sonda yer almasıdır. Katılımcılar üstün zekâ ile başarı, çalışkanlık, akademik alanları daha çok ilişkilendirirken; yaratıcılığı daha çok yeteneklilik kavramı ile ilişkilendirmiştir. Bu durum farklı çalışmalarda daha detaylı incelenebilir. Katılımcıların üstün zekâ kavramı ile en sık ilişkilendirdiği 10 özellikten olan FeTeMM ve pratik kodları aslında yetenek kavramlarıyla daha yakın ilişkili olabileceken (Camcı-Erdoğan & Güçyeter, 2019; Akkanat vd., 2018) üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarında ilk 10 sırada yer almamıştır. Bu noktada FeTeMM alanları, üstün zekânın gösterilebileceği (Renzulli & Reis, 2021) ya da katılımcıların vurguladığı başarı özelliklerinin görülebileceği alanlar arasında olduğu için de daha çok üstün zekâ kavramı ile ilişkilendirilmiş olabilir. Yine Türk kültüründeki örtük inançlarda Nasreddin Hoca gibi pratik çözümler üreten kişiler üstün zekâlı olarak görülmektedir (Sak, 2007). Bu noktadan hareketle Türk kültüründe pratikliğin daha çok üstün zekâ ile ilişkilendirildiği söylenebilir.

Araştırma bulgularında az da olsa üstün zekâ denince dahi-deha özelliklerinin akla geldiği, yine hareketli kodunun yanında yanlış bilinen özelliklerden olsa da hiperaktiviteyle (Güçyeter, 2018) de ilişkilendirildiği de görülmektedir. Az da olsa bazı katılımcılar tarafından üstün zekâ dendiğinde genetik olma durumu (Bayar vd., 2020), Allah vergisi olma (Camcı-Erdoğan & Güçyeter, 2019), yalnız, içe kapanık, uyum problemi (Güçyeter, 2018; Kaya vd. 2015; Sevgili-Koçak & Kan, 2019) gibi noktaların da dile getirildiği görülmektedir. Bu durum üstün zekâ ile ilgili katılımcıların bazı yanlış, popüler inanç ya da mitlere eğilimlerine de işaret edebilir. Sak (2011) Türk toplumunda üstün zekâlılık ve zekâ kavramlarına ilişkin yanlış anlamaların, dogmaların ve popüler görüşlerin oldukça yaygın olduğuna dair bulgulara ulaşmıştır. Güncel başka bir çalışmada da Kaya ve diğerleri (2023) öğretmen adayları arasında da zekâyı ilgili yanlış inançların olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Araştırma bulgularına göre, üstün yetenek kavramına ilişkin en sık üretilen kodların sırayla maharetli, sanatsal yetenek, başarılı, yetenekli, bedensel yetenek, yaratıcı, farklı ve çalışkan kodlarının olduğu görülmektedir. Katılımcıların daha çok yeteneklilik kavramına vurgu yaptığı, ancak başarılı kavramının da en sık tekrarlanan özelliklerden olduğu dikkate değerdir. Alan yazında üstün yetenek ile ilgili kavramların araştırıldığı çalışmalarda da bu çalışmadaki bulgulara benzer olarak uygun eğitim (Akkanat vd., 2018; Bulut, 2018; Camcı-Erdoğan & Güçyeter, 2019; Eraslan-Çapan, 2010; Özsoy, 2014), farklı (Akkanat vd., 2018; Bulut, 2018; Camcı-Erdoğan & Güçyeter, 2019), çalışkan (Özsoy, 2014; Kaya vd., 2015), yaratıcı (Eraslan-Çapan, 2010) özelliklerinin vurgulandığı söylenebilir.

Üstün yetenek kavramıyla daha az ilişkilendirilen özellikler arasında bilim insanı, FeTeMM, pratik ve mucit kodlarının olduğu söylenebilir. FeTeMM daha çok akademik alanları içermesinden dolayı özel bir yetenek gibi algılanmamış, üstün zekâ ile daha çok ilişkilendirilmiş olabilir. Bu nedenle üstün yetenek kavramında kod olarak daha az üretilmiş olduğu düşünülmektedir. Alan yazında üstün yetenek kavramının yüksek performans ile ilişkilendirildiği görülse de (Camcı-Erdoğan & Güçyeter, 2019; Eraslan-Çapan, 2010; Özsoy, 2014) bu çalışmada en sık maharetli, sanatsal yetenekli ve başarılı kodlarıyla ilişkilendirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

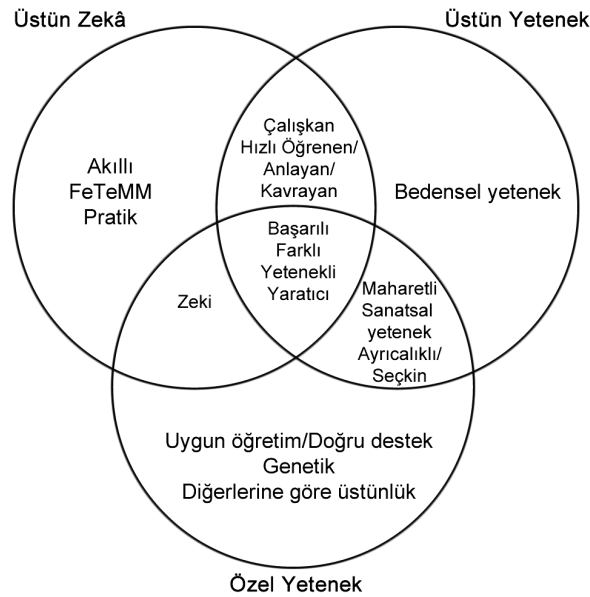
Araştırma bulgularına göre, özel yetenek kavramına ilişkin en sık üretilen kodların sırasıyla sanatsal yetenek, maharetli, ayrıcalıklı/ seçkin, farklı, başarılı, yetenekli, uygun öğretim/doğru destek ve yaratıcı kodlarının olduğu görülmektedir. Ayrıcalıklı/ seçkin vurgusunun özel yetenek kavramında üst sıralarda üretilmesinin bu kavramın içerisinde *özel* kelimesinin geçmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Özel yetenek kavramıyla daha az ilişkilendirilen özelliklere ise bilgili, araştırmacı, dahi, FeTeMM, bedensel yetenek ve motive kodları örnek verilebilir.

Araştırma bulgularında her üç kavram için de vurgulanan özgüvenli, meraklı ve liderlik vb. kodlarda yer alan özelliklerin olması üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına katılımcıların bilişsel özellikler dışında sosyal-duygusal özellikler de affettiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Sosyal-duygusal özellikler açısından bakıldığında katılımcıların üstün zekâ kavramına ilişkin zor, yaramaz, yalnız, içe kapanık, uyum problemi, mükemmel, hiperaktif gibi olumsuz kabul edilebilecek özelliklerde kod ürettiği görülmüştür. Bunun yanında özel yetenek kavramına ilişkin ayrıcalıklı/seçkin dışında olumsuz olarak nitelendirilebilecek bir kod üretilmezken üstün yetenek kavramına ilişkin mükemmel ve duygusal gibi olumsuz olarak düşünülebilecek iki özellikte kod üretildiği görülmüştür. Burada dikkat çeken nokta; katılımcılar sosyal-duygusal özellikler açısından olumsuz nitelendirilebilecek özelliklere de değinmişlerdir. Olumsuz özellikler ile ilgili en çok üstün zekâ kavramına ilişkin kodlar üretmişlerdir. Katılımcıların üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarını ise daha çok olumlu özellikler ile ilişkilendirdiği görülmektedir.

Katılımcıların üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançlarının ne kadar benzerlik veya farklılık gösterdiğine ilişkin bulguların tartışılması amacıyla bu üç kavramın birbirleriyle ikili ilişkileri ve üçünün birlikte ilişkisini yansıtan Şekil 1 oluşturulmuştur. Şekil 1’de her üç kavram için en sık tekrar eden 10 kod Venn şemasında gösterilmiştir. Bu Venn şemasında hem sadece tek bir kavramda yer alan, hem herhangi iki kavram içinde olan hem de üç kavramda da ortak olarak vurgulanan kodlar kesişen kümeler şeklinde gösterilmiştir.

Şekil 1

Üstün Zekâ, Üstün Yetenek ve Özel Yetenek Kavramlarına İlişkin İlk 10 Sıradaki Kodlara Ait Venn Şeması

Şekil 1'e göre en fazla sayıda ortak kodun özel yetenek ve üstün yetenek kavramlarında olduğu görülmektedir. Özel yetenek ve üstün yetenek kavramlarının yetenek kelimesini içermesinden dolayı katılımcılar tarafından daha benzer kodlar üretilmiş olduğu düşünülmektedir. Buna karşılık üstün zekâ kavramına ilişkin kodlarda yetenek vurgusu dışında özellikle başarılı olma, zeki, akıllı ve çalışkan olma vurgulanmaktadır. Üstün zekâda daha çok akademik alandaki başarılı olma vurgusunun öne çıktığı, bunun yanında üstün yetenek ve özel yetenekte ise yetenek alanları olarak sanat, bedensel yetenek, beceri ve maharet vurgusunun daha baskın olduğu söylenebilir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise MEB tarafından daha az kategorize edici olması nedeniyle tercih edilen özel yetenek kavramına ilişkin en sık tekrar eden kodlar arasında ayrıcalıklı/seçkin kodunun da üst sıralarda olmasıdır.

Sadece üstün zekâ ve üstün yetenek kavramları için üretilen ortak kodlara bakıldığında, başarılı olmakla ilişkili bir özellik olan çalışkanlık kodu ve farklılık kodunu pozitif yönde destekleyecek hızlı anlama/öğrenme/kavrama kodu dikkat çekmektedir. Sadece üstün zekâ ve özel yetenek kavramları arasındaki ortak özellik ise zeki kodudur. Bu durum özel yetenekli bireylerin de üstün zekâlı olarak algılandığına bir işaret olabilir. Sadece özel yetenek ve üstün yetenek kavramlarında ortak olarak üretilen maharetli kodu, yetenekliliğin bir göstergesi olarak, sanatsal yetenek kodu, yeteneğin sergilendiği bir alan olarak yetenek kavramıyla daha çok ilişkili iken; ayrıcalıklı/ seçkin kodu ise farklılığın negatif bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların her üç kavram için en sık ürettikleri ortak kodlar başarılı, farklı, yetenekli ve yaratıcıdır. Alan yazında da üstün yetenekli bireylerin genel özellikleri arasında normalden farklı olma (Akkanat vd., 2018; Carpenter, 2019; Clark, 2008; Kaya vd., 2015; Özsoy, 2014; Sak, 2014) vurgusu vardır. Kuramlarda üstün zekâlılığı oluşturan bir bileşen olarak yaratıcı olma (Renzulli, 2021) da geçmektedir. Başarılı zekâ kuramına göre (Sternberg, 1999) zekâ kişinin hayatta başarıya ulaşma yeteneği olarak görülür ki bu durumda katılımcıların her üç kavram için ortak olarak ürettikleri başarılı kodu bu kuramdaki başarıyla bir ölçüde benzer kabul edilebilir. Diğer yandan bireyler üstün zekâ, üstün yetenek, özel yetenek kavramları ile başarılı olma özelliğini olmazsa olmaz olarak görürlerse, beklenmedik başarısızlık gösteren ve iki kere farklı öğrenciler gözden kaçabilir.

Araştırma sonucunda katılımcıların üstün zekâ kavramını daha çok bilişsel özellikler, başarılı olma, çalışkanlık, akademik alanlar ve zekâyla ilişkili buldukları görülmüştür. Katılımcılar üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarını da yine başarılı olmakla ilişkili görmekte birlikte bu kavramları daha çok beceri, yetenek, maharet kodlarıyla ilişkili görmektedirler. Ayrıca katılımcılar, her üç kavramdaki bireylerin *farklı* oldukları gibi yönlere de dikkat çekmişlerdir. Üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin en sık üretilen 10 kodun dördünün ortak olduğu (başarılı, farklı, yetenekli ve yaratıcı) ancak bu durum yorumlanırken ortak kodların ilk ondaki sırasının ve frekans değerinin her üç kavramda ilk ya da son sıraya yakınlığının değişmekte olduğu akılda tutulmalıdır.

Üstün zekâ ve özel yetenek kavramlarına ilişkin katılımcılar beş ortak kod üretirken (zeki, başarılı, farklı, yaratıcı, yetenekli); üstün zekâ ve üstün yetenek kavramlarına ilişkin katılımcılar altı ortak kod (başarılı, farklı, yetenekli, yaratıcı, çalışkan, hızlı öğrenen/ anlayan/ kavrayan); üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin ise yedi ortak kod (başarılı, farklı, yetenekli, yaratıcı, maharetli, sanatsal yetenek, ayrıcalıklı/seçkin) üretmişlerdir. Bu noktadan hareketle, katılımcıların üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarını birbirlerine daha benzer algıladığı söylenebilir. Kavramlara benzer anlamlar yüklenmekle birlikte her kavramda öne çıkan bazı kodlar üretildiği de tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarının hem benzer hem de farklı şekillerde algılandıkları sonucuna ulaşılabılır.

Özel yetenek kavramının yaygın kullanılmaya başlamasıyla da bu çalışmaya konu olan üç kavramın birbiri yerine kullanıldığı düşünülebilir (Sak, 2018). Bu sonucu destekler nitelikte Camcı-Erdoğan ve Güçyeter (2019) üstün zekâ ve üstün yetenek kavramlarına benzer anlamlar

yüklendiği ve bu kavramların birbirlerinin yerine kullanılabilirdiği sonucuna ulaşmıştır. Üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarından birinin tercih edilmesinden ziyade her üç kavramın kullanımının bir zenginlik olarak görülebileceği düşünülmektedir (Sak, 2018). Bunun için de toplumun söz konusu kavramlara ilişkin bakış açısının zenginleşmesi gerektiği söylenebilir.

Her araştırmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmanın sınırlılıkları incelendiğinde çalışmada katılımcılardan sırasıyla üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin akıllarına gelen ilk beş kelimeyi yazmaları istenmiştir. Verilerin toplanması sırasında katılımcıların üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin kelime yazmakta zorlandığı gözlemlenmiştir. Katılımcılar özel yetenek kavramına ilişkin kelimeleri en son yazmışlardır. Bu durum katılımcıların özel yetenek kavramına ilişkin kelime üretmesini etkilemiş olabilir ve araştırmanın sınırlılığı olarak ifade edilebilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda katılımcılara kelime listesi verilip bu kelimeleri ilgili kavramlarla ilişkilendirmeleri istenebilir. Ayrıca Türkiye alan yazınında özel yetenek kavramının benimsenip benimsenmediğini incelemek için katılımcılara sadece özel yetenek kavramına ilişkin kelimeler verilip katılımcılardan bu kelimeleri özel yetenek kavramı ile ilişkilendirmeleri istenebilir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı çalışmanın BİLSEM tarama sınavına katılan çocukların aileleriyle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu çalışmanın üç kavramı aynı anda inceleyen ilk çalışma olması, özel bir çalışma grubuyla gerçekleştirilmiş olması, nitel olarak veri toplanması sebebiyle sonuçların genellenebilirliği açısından farklı örneklem grupları, farklı araştırma yöntemlerinin kullanıldığı benzer çalışmalar yapılabilir. Örneğin, BİLSEM'e devam eden veya özel yetenekli tanısı olan ve okulda destek eğitimi alan çocukların ailelerinin de bu kavramlara ilişkin örtük inançları araştırılabilir. İleride yapılacak çalışmalardan bir diğeri de alan uzmanlarının, eğitimcilerin vb. farklı paydaşların da üstün zekâ, üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarına ilişkin örtük inançlarının incelenmesi olabilir. Üç kavram arasındaki ilişkiler farklı nicel veya karma yöntemler gibi farklı araştırma yöntemleri temel alınarak da incelenebilir.

Araştırmanın bulgularında alan yazın ile benzer olarak üstün zekâlı bireyler ile ilgili bazı yanlış inançlar da tespit edilmiştir. İleriki çalışmalarda üstün zekâlı bireylerin deha bireylerle eş olmadığı, içe kapanıklıktan ziyade içe dönük kişilik özelliklerine sahip olabileceği (Sak, 2004), uyum probleminin tüm üstün zekâlı çocuklarda görülmediği (Kaya, 2021) vb. noktalara ilişkin farkındalık kazandırmanın önemli olduğu ifade edilebilir. Araştırmada dikkat çeken bir diğer nokta MEB tarafından daha az kategorize edici olması nedeniyle tercih edilen özel yetenek kavramına ilişkin en sık tekrar eden kodlar arasında ayrıcalıklı/seçkin kodunun bulunması olmuştur. Bu kavramın başındaki *özel* kelimesinin de bu noktada daha az kategorize edici olarak algılanıp algılanmadığının gelecekteki çalışmalarda daha detaylı araştırılması önerilebilir.

Araştırmada katılımcıların üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarını daha çok olumlu özellikler ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Zekâ ve yetenek kavramlarına atfedilen olumlu ve olumsuz bilişsel, sosyal-duygusal özelliklerin kasıtlı veya tesadüfi olup olmadığına ilişkin nitel veya karma desenlerde yeni araştırmalar yapılması önerilebilir. Bunların yanında katılımcıların her üç kavram için de başarılı kodunu ürettikleri görülmüştür. Ailelerin örtük inançlarında üstün zekâ, üstün yetenek, özel yetenek kavramları ile başarılı olma özelliğinin ilişkilendirildiği göz önüne alındığında, beklenmedik başarısızlık gösteren ve iki kere farklı öğrencilerin gözden kaçabileceği düşünülmektedir. Bu durumu önleme adına ailelerin üstün zekâ, üstün yetenek, özel yetenek kavramlarında başarılı olma yanında iki kere farklı çocuklarda başarı, beklenmedik başarısızlık, okul terki vb. konular hakkında örtük inançlarını genişletmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Diğer yandan katılımcıların üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarını birbirlerine daha benzer olarak algıladığı ifade edilebilir. Kavramlara benzer anlamlar yüklenmekle birlikte her kavramda öne çıkan bazı kodlar üretildiği de tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak üstün zekâ,

üstün yetenek ve özel yetenek kavramlarının hem benzer hem de farklı şekillerde algılandıkları sonucuna ulaşılabilir. İleriki araştırmalarda farklı yöntem ve araçlar kullanılarak bu benzerlikler ve farklılıkların anlamlı olup olmadığının incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akkanat, Ç., Kutlu-Abu, N., & Gökdere, M. (2018). Öğretmenlerin üstün yetenekli öğrencilerin özellikleri ve eğitimlerine yönelik algıları. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 185-201.
- Altıntaş, E., & İlğün, S. (2015). The perception of gifted students' parents about the term of giftedness. *Educational Research and Reviews*, 10(5), 654-659. <https://doi.org/10.5897/ERR2014.206>
- Bayar, S., Arslan, D., & Avcı-Doğan, G. (2020). Özel eğitim öğretmen adaylarının üstün zekâ kavramına yönelik algısı. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 4(3), 232-253. <https://doi.org/10.34056/aujef.673373>
- Borland, J. H. (2005). Gifted education without gifted children: The Case for no conception of giftedness. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 1-19). Cambridge University Press.
- Borland, J. H. (2021). The trouble with conceptions of giftedness. In R. J. Sternberg & D. Ambrose, (Eds.), *Conceptions of Giftedness and Talent* (pp. 37-49). Palgrave Macmillan.
- Bulut, A. S. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının üstün yetenekli birey ve özel eğitim kavramlarına ilişkin algıları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 2357-2376. <https://doi.org/10.29299/kefad.2018.19.03.015>
- Camcı-Erdoğan, S., & Güçyeter, Ş. (2019). Öğretmen adaylarının üstün zekâ ve üstün yetenek metaforları. *İlköğretim Online*, 18(3), 1307-1325. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.612177>
- Carpenter A. Y. (2019). *Stakeholders' conceptions of giftedness* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Connecticut.
- Clark, B. (2008). *Growing up gifted: Developing the potential of children at home and at school* (7th ed.). Pearson Prentice Hall.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage.
- Duran, A., & Dağlıoğlu, H. E. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının üstün yetenekli çocuklara ilişkin metaforik algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD)* 37(3), 855-881.
- Eraslan-Çapan, B. (2010). Öğretmen adaylarının üstün yetenekli öğrencilere ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 140-153.
- Fraenkel, J.R., Wallen, N.E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.) McGraw-Hill.
- Güçyeter, Ş. (2018). Rehber öğretmen adaylarının üstün yetenekli öğrencilerin eğitimleri, sosyal duygusal özellikleri ve rehberlik gereksinimlerine ilişkin farkındalıkları. *Milli Eğitim Dergisi, Özel Sayı 1*, 225-246.

- Kaya, F. (2021). Özel yeteneklilerde psikolojik iyi oluş hali. U. Sak (Ed.), *Özel yetenekli öğrencilerin sosyal duygusal ve akademik gelişimi içinde* (s. 1-21). Pegem Akademi.
- Kaya, F., Kaya, M. T., & Kaya, S. (2023). Prospective teachers' beliefs about human intelligence in a Turkish sample. *Journal for the Education of the Gifted*, 46(1), 77-106. <https://doi.org/10.1177/01623532221143823>
- Kaya, F., Ogurlu, Ü., Taşdemir, B., & Toprak, Y. (2015). Türkiye’de üstün zekâya ilişkin sosyal temsiller. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(2), 742-765.
- Kuzgun, Y., & Deryakulu, D. (2014). Bireysel farklılıklar ve eğitime yansımaları. Y. Kuzgun & D. Deryakulu (Eds.), *Eğitimde bireysel farklılıklar içinde* (s. 1-11). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Marland, S. P., Jr. (1972). *Education of the gifted and talented: Report to the Congress of the United States by the U.S. Commissioner of Education and background papers submitted to the U.S. Office of Education*, 2 vols. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. (Government Documents Y4.L 11/2:G36)
- MEB. (1974). *Özel eğitime muhtaç çocuklar hakkında yönetmelik*. Millî Eğitim Bakanlığı
- MEB. (1991). *Üstün yetenekli çocukların eğitimi raporu*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2006). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2013). *Özel yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı (2013-2017)*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). John Wiley & Sons
- National Association for Gifted Children (n.d.). *A definition of giftedness that guides best practice*. Retrieved from <https://nagc.org/page/what-is-giftedness#:~:text=No%2C%20Keep%20Private-,What%20is%20Giftedness%3F,in%20one%20or%20more%20domains>
- Özsoy, Y. (2014). Bilim ve sanat merkezi öğrenci, öğretmen ve velilerinin üstün yetenekli öğrenci kavramına ilişkin metaforları. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 74-87.
- Pickel, L. (2011). *Parent perceptions of preadolescent giftedness and self concept* [Unpublished doctoral dissertation]. Philadelphia College of Osteopathic Medicine.
- Renzulli, J. S., & Reis, S. M. (2021). The three ring conception of giftedness: A change in direction from being gifted to the development of gifted behaviors. In R. J. Sternberg & D. Ambrose, (Eds.), *Conceptions of giftedness and talent* (pp. 335-355). Palgrave Macmillan.
- Sak, U. (2011) Prevalence of misconceptions, dogmas, and popular views about giftedness and intelligence: A case from Turkey, *High Ability Studies*, 22(2), 179-197. <https://doi.org/10.1080/13598139.2011.622942>
- Sak, U. (2004). A Synthesis of research on psychological types of gifted adolescents. *Journal of Secondary Gifted Education*, 15 (2), 70-79.
- Sak, U. (2014). *Üstün zekalılar özellikleri, tanılanmaları, eğitimleri* (4. baskı). Vize Yayıncılık.
- Sak, U. (2018). *Üstün yeteneklilerin tanılanması*. Vize Akademik Yayınları.

- Sak, U., (2007). Giftedness and the Turkish culture. In S. N. Phillipson & M. McCann (Eds.), *Conceptions of giftedness: Sociocultural perspectives* (pp.283-310). Lawrence Erlbaum Associates.
- Sak, U., Ayas, M. B., Bal-Sezerel, B., Öpengin, E., Özdemir, N. N., & Demirel-Gürbüz, Ş. (2015). Türkiye’de üstün yeteneklilerin eğitiminin eleştirel bir değerlendirmesi. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 5(2),110-132.
- Sevgili-Koçak, S., & Kan, A. (2019). Annelerin üstün yetenekli çocuklarının özelliklerine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 912-923. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3639>
- Sezgin, O. (2020). Psikolojide kavramlar ve üstün/özel (zekâ, potansiyel, yetenek) kavramına psiko-felsefi açıdan bakış. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 5(10), 319-335. <https://doi.org/10.47646/CMD.2020.210>
- Solow, R. E. (1999). *Parents’ conceptions of giftedness* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Virginia.
- Sternberg, R. J. (1985). Implicit theories of intelligence, creativity, and wisdom. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(3), 607–627. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.49.3.607>
- Sternberg, R. J. (1997). The concept of intelligence and its role in lifelong learning and success. *American Psychologist*, 52(10), 1030–1037. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.10.1030>
- Sternberg, R. J. (1999). The theory of successful intelligence. *Review of General Psychology*, 3(4), 292-316. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.3.4.292>
- Sternberg, R. J., & Ambrose, D. (2021). Uniform points of agreement in diverse viewpoints on giftedness and talent. In R. J. Sternberg & D. Ambrose, (Eds.), *Conceptions of giftedness and talent* (pp. 513-525). Palgrave Macmillan.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The individuals comprising a society exhibit differences in many aspects. These differences can sometimes be physical, and at other times, they may be cognitive, psychological, cultural, or societal. Regarding individual differences related to the concepts of intelligence and abilities, it can be said that the emergence of the terms *gifted* and *talented* occurs when individual differences exceed the commonly accepted limits. In recent years in Türkiye, the concept of *special ability* has also been used. The lack of consensus on what intelligence is and the absence of a consensus on the concept of gifted lead to ambiguity. When examining the studies conducted in Türkiye, it is found that the first studies on intelligence and its measurement began in the first quarter of the 20th century. However, the first official definition related to gifted and talented individuals was made in 1974. Globally, the transition to multidimensionality in the concepts of intelligence and giftedness has led the Ministry of National Education (MoNE) to change its perspective on the concept of gifted. In 1991, during the First Special Education Council, the term *talented* was used. In 2013, the term *special ability* was preferred due to its less categorizing nature. The existence of sociological and psychological aspects of these concepts can influence how these concepts are

defined and perceived by society. Consequently, examining the society's views, thoughts, and implicit beliefs regarding these concepts can be undertaken to analyze them both psychologically and sociologically.

Implicit beliefs are descriptions individuals often do not question related to a concept that exist in their minds. The literature notes that the quickest way to reveal implicit beliefs about a concept is to directly ask individuals what that concept means to them. Due to the limited number of studies conducted with families and the absence of a study examining implicit beliefs about all three concepts, namely gifted, talented, and special ability, this study is considered significant. This study can be regarded as unique in its examination of implicit beliefs about the concepts of gifted, talented, and special ability together. Identifying similarities and differences in implicit beliefs among families, who are important members of society, can provide insights into how these three concepts are understood by families. Findings related to implicit beliefs of families may contribute to experts in developing new theories about gifted, talented, and special ability. Therefore, the aim of this study is to examine the implicit beliefs of families about the concepts of gifted, talented, and special ability.

Method

This study, which aims to determine the implicit beliefs of families about the concepts of gifted, talented, and special ability, is a phenomenological study using qualitative research methods. The study group consisted of the families (n=407) of children living in X province and participating in the Science and Art Centre (BİLSEM) screening exams. The criterion sampling method was used to determine the study group. Parents who brought their children to the SAC screening exam and volunteered to participate were included in the study while waiting for their children during the exam.

The research utilized the Personal Information Form and Short Answer Interview Form developed within the scope of the study as data collection instruments. This form was designed to gather data on the variables of age, occupation, gender, and education level of parents whose children participated in SAC screening exams. It was also developed within the research to measure participants' implicit beliefs regarding the concepts of gifted, talented, and special ability. The appropriateness, clarity, and comprehensibility of the items in the measurement tool were reviewed by three experts in the field. After receiving expert opinions, the items were finalized. The Short Answer Interview Form consists of a total of 3 short-answer items.

Results and Discussion

According to the results of the study, participants generated the highest number of codes for the concept of gifted and the lowest number for the concept of special ability. Participants mostly associated the concept of gifted with cognitive abilities, success, diligence, academic fields, and intelligence. It was observed that participants also linked the concepts of talented and special ability to success but associated them more with codes related to skills, abilities, and expertise. Additionally, participants highlighted that individuals associated with each of the three concepts were perceived as *different* in various aspects.

According to the research findings, participants mostly associate the concept of gifted with codes such as successful, intelligent, clever, diligent, STEM, and fast learner/comprehender. These findings also align with the results of studies investigating implicit beliefs. Regarding the concept of talented, the most frequently generated codes in the research are skillful, artistic talent, successful, talented, physical ability, creative, different, and diligent. In the literature, studies exploring the concept of talent similarly emphasize characteristics such as diligence, appropriate education, distinctiveness, and creativity, aligning with the findings of this research. According to the research findings, the most frequently generated codes for the concept of special ability are, in order, artistic talent, skillful, privileged/elite, different, successful, talented, appropriate

teaching/correct support, and creative. The emphasis on being privileged/elite being prominently produced in the concept of special ability is thought to stem from the presence of the word *special* within this concept. Due to the inclusion of the word *talent/ability* in both the concepts of special ability and talented, participants may have generated more similar codes for these concepts. The most common codes produced by the participants for all three concepts are successful, different, talented and creative. These characteristics are among the general characteristics of individuals in the literature.

Four of the 10 most frequently produced codes for the concepts of gifted, talented, and special ability were common: successful, different, talented and creative. Although similar meanings were attributed to the concepts, it was also determined that some prominent codes were produced for each concept. Based on this, it can be concluded that the concepts of gifted, talented, and special ability are perceived in both similar and different ways. In future studies, different samples, methods, and tools can be used to examine whether these similarities and differences are significant.